

رابطه رشد اجتماعی با چگونگی تعامل خانوادگی دانش آموزان

در اوقات فراغت

فاطمه میرزائی^۱، محمدحسن رضائی^۲

^۱ کارشناس ارشد مدیریت آموزشی

^۲ استاد یار دانشگاه آزاد اسلامی داراب

چکیده

هدف از انجام این تحقیق بررسی نقش چگونگی تعامل با افراد خانواده با رشد اجتماعی در اوقات فراغت دانش آموزان دوره متوسطه بوده به این منظور ۲۶۰ نفر از دانش آموزان دختر و پسر دوره دوم متوسطه شهر داراب با روش نمونه گیری خوشه ای انتخاب شد و پرسشنامه رشد اجتماعی وایتزمن (۱۹۹۰) و پرسشنامه چگونگی گذراندن اوقات فراغت به آنها ارایه شد، یافته ی تحقیق نشان داد که میزان تعامل بیشتر با افراد خانواده در منزل و خارج از آن در رشد اجتماعی نقش مثبت دارد و میزان استفاده زیاد از فضای مجازی در کاهش رشد اجتماعی نقش ایفا می نماید.

واژه های کلیدی: رشد اجتماعی - اوقات فراغت - دوره متوسطه

رشد عبارت است از تغییراتی که به طور منظم و پیوسته در فرد به وجود می آید. برخی از روانشناسان رشد را جریانی می دانند که در آن تغییرات درونی یا فیزیولوژیکی با جنبه های روانی ترکیب می شوند و فرد را برای روبرو شدن با موقعیت های جدید آماده می سازند

(هاشمیان ۱۳۸۵). رشد در جنبه های مختلف مانند جسمانی، اخلاقی، عاطفی و اجتماعی به وقوع می پیوندد. در این میان یکی از ابعاد رشد انسان رشد اجتماعی است. منظور از رشد اجتماعی این است که فرد بتواند با دیگران روابط اجتماعی برقرار کند. رشد اجتماعی فرآیندی است که از طریق آن فرد چگونگی تعامل با دیگران را می آموزد و از این طریق با محیط زندگی خود سازگار می شد و هنجارها و ارزش های اجتماعی را یاد می گیرد. فرآیند اجتماعی شدن را می توان مشتمل بر یادگیری رفتار به شیوه های اجتماعی مورد تأیید، ایفای نقش های اجتماعی و رشد و گسترش گرایش های اجتماعی دانست. (شعاری نژاد ۱۳۸۰) از جمله عوامل مؤثر بر رشد اجتماعی می توان به خانواده، مدرسه، همسالان اشاره داشت. خانواده از نظر اسلام، مهمترین و اساسی ترین واحد اجتماعی است که مبنای آن بر الفت، همدلی و همدمی استوار است (قائمی امیری ۱۳۸۹). به عقیده شعاری نژاد (۱۳۷۲) مدرسه بیش از خانواده تابع دگرگونی های جامعه است و وظیفه دارد که با ایجاد و تشکیل فعالیت های اجتماعی گوناگون نوجوانان را در رشد و کمال نضج کمک نماید، در همین زمینه گروه همسالان نیز با تعاملی که با یکدیگر دارند به شیوه های گوناگون نقش عمده ای در شکل دادن شخصیت، رفتار اجتماعی، ارزش ها و نگرش های یکدیگر دارند.^۱

خانواده در واقع اولین واحد اجتماعی است که کودک در آن وارد می شود، بنابراین می تواند نقشی مؤثر در چگونگی تکوین و رشد اجتماعی او بر جای گذارد. در این زمینه قائمی امیری (۱۳۸۹) به دیدگاه اسلام اشاره می کند و عقیده دارد که خانواده از نظر اسلام مهمترین و اساسی ترین واحد اجتماعی و محبوبترین بنا در پیشگاه خداوند است که مبنای آن بر الفت، همدلی و همدمی استوار است. عرب و همکاران (۱۳۹۳) بیان می کنند که خانواده عامل هویت بخشی، رشد شخصیت، تکامل معنوی و اخلاقی، کمال بخشی، آرامش و بالندگی اعضای آن است. خانواده در واقع یک واحد اجتماعی منحصر به فرد است که عضویت در آن بر پایه ی اتحاد است و وجه تمایز آن از سایر سیستم های اجتماعی در آن است که ورود به آن از تولد آغاز می شود و معمولاً تا مرگ ادامه می یابد.

خانواده را می توان یکی از عوامل مهم رشد اجتماعی دانست زیرا خانواده اولین و در عین حال، مستحکم ترین عامل رشد شخصیت می تواند باشد. نوجوانان اگر چه به آزادی تجربه نیازمندند اما همچنان به تداوم راهنمایی والدین وابسته اند، و پرورش مطلوب، به صمیمیت و پذیرش آنها از سوی والدین همراه با کنترل دقیق و اما بدون محدود کردن ارتباط می یابد؛ علاوه بر این به جز والدین سایر افراد خانواده، مانند برادران و خواهران نیز در شکل گیری شخصیت نقش دارند (عزیز ۱۳۹۰).

بر این اساس می توان ذکر کرد که خانواده سلول بنیادین اجتماع است که نقش تعیین کننده ای در رشد و شکوفایی فردی و اجتماعی هر کسی دارد. (استرانگ، دوال و کوهن ۲۰۱۱).^۲ با توجه به آنچه ذکر شد می توان اذعان کرد که خانواده می تواند اولین و در عین حال مهمترین کانون تربیت برای افراد و نیز پیش بینی کننده رفتار و اساس سلامت فردی و در نتیجه اجتماعی باشد. برخی نظریه ها بر اهمیت نقش خانواده در رشد اجتماعی کودکان تأکید دارند؛ نظریه تعهد^۳ جان

^۱ - (ماسن و همکاران، ترجمه یاسایی ۱۳۹۰)

^۲ - Strong , Devault & cohen

^۳ -Commitment

بالبی (۱۹۶۹) تأکید دارد که تأثیر ارتباطات اولیه با والدین در رشد کودک و ارتباطات اجتماعی او در طول زندگی مؤثر است. نظریه یادگیری اجتماعی باندورا بر تأثیر عوامل محیطی مشتمل بر والدین، معلمان و همسالان در رشد اجتماعی تأکید می کند. (آیزن، ۲۰۱۶). لازم به ذکر است که اگر چه افراد بتدریج که رشد می کنند پا را از محیط خانواده بیرون می گذارند و بخشی از اوقات خود را در مدرسه و در بزرگسالی در محیط کار و سایر محیط های اجتماعی سپری می کنند، اما کودکان و نوجوانان همچنان بخش قابل توجهی از اوقات خود را در خانه و در تعامل با افراد خانواده مشتمل بر والدین، برادران و خواهران و سایر اعضای آن می گذرانند. بر این پایه می توان به چگونگی تعامل نوجوان با سایر اعضای خانواده پی برد، می توان اذعان کرد که دانش آموزان معمولاً بخشی از اوقات خود را در منزل به انجام تکالیف درسی و یا انجام وظایفی که از سوی والدین به آنها واگذار می شود، سپری می کنند و در کنار آن اوقاتی نیز دارند که وظیفه و تکلیفی برای پر کردن آن باقی نمی ماند به گونه ای که نوجوان آزادی عمل دارد که آن را به دلخواه خود صرف کند که می توان آن را اوقات فراغت نامید.

اوقات فراغت، زمانی است که فرد خارج از انجام وظایف فردی، شغلی و اجتماعی خود دارد و می تواند آن را به میل و رغبت خود بگذرانند. این اوقات می تواند پربارترین و شوق انگیزترین اوقات برای فرد باشد و یا برعکس ملال آورترین و بی بارترین دقایق باشد. (کریمیان، ۱۳۹۲). اوقات فراغت مشتمل بر ساعات بیداری نوجوان و جوان در غیر ساعات مدرسه یا کار است ، این موضوع بویژه برای این گروه از اهمیت برخوردار است زیرا آنها در مقایسه با بزرگسالان وقت آزاد بیشتر و مسئولیت کمتری دارند و از این لحاظ با اوقات فراغت به عنوان یک زمینه و فرصت اجتماعی شدن و شکل دادن هویت خود روبرو می شوند. از این نظر اوقات فراغت به عنوان عرصه رشد مورد توجه قرار می گیرد. (کیان، ۱۳۹۲). اوقات فراغت زمینه مناسبی برای شکل گیری حس رضایت و توان انتخاب در هر فردی است موضوعی که ضرورت احساس استقلال و خودشکوفایی آدمی است و این امر، در رشد اخلاقی و فکری افراد جامعه نیز تأثیر دارد اگر برنامه ریزی اوقات فراغت با جهت گیری سودمند و سالم انتخاب شود، خلاقیت های فردی و اجتماعی افراد به بار خواهد آمد (اکبری ۱۳۹۴). حسین زاده باقرائی (۲۰۱۵) در پژوهش خود با عنوان نقش خانواده در اجتماعی کردن کودکان نشان داد که میزان دوستی در خانواده بر اجتماعی شدن کودکان تأثیر دارد.

ابراهیمی و همکاران (۱۳۹۰) در تحقیق خود با عنوان اوقات فراغت و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن، نتیجه گرفتند که در کنار خانواده بودن و تماشای تلویزیون از مهمترین الگوهای فراغتی است و متغیرهای سن و تحصیلات والدین نیز بر چگونگی گذراندن اوقات فراغت نقش دارد. در همین زمینه کیان (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان مقایسه گذراندن اوقات فراغت دانش آموزان مدارس عادی و استعدادهای درخشان شهر یزد به این نتیجه رسید که دانش آموزان مدارس عادی وقت بیشتری به فعالیت های ورزشی و ارتباط با دوستان و همسالان اختصاص می دهند ولی دانش آموزان مدارس استعدادهای درخشان وقت بیشتری با خانواده و استفاده از محصولات فرهنگی می گذرانند و در زمینه استفاده از کامپیوتر هر دو گروه یکسان عمل می کنند. با توجه به آنچه ذکر شد و با توجه به این که نوجوانان دبیرستانی در تعامل با افراد خانواده به شیوه های متفاوتی اوقات فراغت خود را سپری می کنند، می توان به این نکته اندیشید که چگونگی این تعاملات خانوادگی چه نقشی می تواند در رشد اجتماعی نوجوانان داشته باشد، بر این اساس پژوهش حاضر در پی بررسی و پاسخگویی به این نکته است که رابطه رشد اجتماعی دانش آموزان دختر دبیرستانی با چگونگی تعامل با افراد خانواده مشتمل بر والدین و برادران و خواهران را بررسی نماید.

4 - John Bably

5 -Ines

پژوهش حاضر تحقیقی توصیفی از نوع همبستگی است که به این صورت که روابط متغیرها مد نظر است. جامعه آماری پژوهش کلیه دانش آموزان دختر دوره متوسطه شهر داراب در سال تحصیلی ۹۷-۱۳۹۶ است که مشتمل بر ۸۰۰ نفر است، نمونه آماری تحقیق تعداد ۲۶۰ نفر از جامعه آماری مذکور است که با روش نمونه گیری تصادفی خوشه ای انتخاب شده است، به این صورت که ابتدا از بین ۸ مدرسه متوسطه دخترانه شهر داراب ۴ مدرسه و سپس از هر مدرسه از هر پایه تحصیلی یک کلاس درس و در مجموع ۱۲ کلاس درس به صورت تصادفی انتخاب شد و همه دانش آموزان کلاسهای مذکور در نمونه آماری قرار گرفتند. ابزار تحقیق در این پژوهش پرسشنامه اوقات فراغت محقق ساخته و نیز پرسشنامه رشد اجتماعی وایتزمن پس از تعیین روایی و پایایی آنها به کار گرفته شدند.

یافته های تحقیق

با توجه به این که در بهره گیری از آزمون های پارامتریک همسانی واریانس ها و نیز تعیین نرمال بودن توزیع ضروری است در ابتدا آزمون لون برای تعیین شرط برابری واریانس ها و آزمون کولموگروف اسمیرنوف برای تشخیص نرمال بودن توزیع انجام شد که در هر دو مورد شروط لازم برقرار بود و بنابراین اجرای آزمون های پارامتریک اسکان پذیر گردید.

جدول شماره ۱ - نتیجه اجرای آزمون لون

متغیرها	F	درجه ی آزادی ۱	درجه ی آزادی ۲	سطح معنی داری
رشد اجتماعی	۰,۴۶۴	۱	۲۵۸	۰,۴۹۶

جدول شماره ۲ - نتیجه اجرای آزمون کولموگروف - اسمیرنوف

متغیرها	مقدار آزمون کولموگروف-اسمیرنوف	سطح معنی داری
رشد اجتماعی	۱,۰۸۲	۰,۱۹۲

سؤال ۱ - سطح رشد اجتماعی دانش آموزان متوسطه شهر داراب، چگونه است؟

به منظور بررسی سطح اجتماعی دانش آموزان متوسطه، از آزمون تی تک نمونه ای استفاده شد که نتایج آن در جدول زیر ارایه می گردد.

جدول شماره ۳ : نتایج حاصل از اجرای آزمون تی تک نمونه ای

عامل	N	$\bar{X}$	SD	M	Main Difference	t	df	Sig
رشد اجتماعی	۲۶۰	۳,۱۰	۰,۷۱۱	۲,۵	۰,۶۰	۱۳,۷۵۰	۲۵۹	۰,۰۰۱

بررسی جدول شماره ۳: مقادیر t را برای رشد اجتماعی دانش آموزان نشان می دهد و مشخص می سازد که میانگین آن ۳/۲۱ می باشد که از حد متوسط رشد اجتماعی بالاتر است، بدین معنی که سطح رشد اجتماعی دانش آموزان متوسطه شهر داراب در حد مطلوب و بالاتر از میانگین می باشد.

سؤال ۲ - آیا چگونه گذراندن اوقات فراغت به تنهایی بر رشد اجتماعی دانش آموزان تأثیر دارد؟

به منظور بررسی سؤال ۲، ابتدا شاخص های آماری مورد بررسی قرار گرفت که نتایج آن در جدول زیر ارائه می گردد.

جدول شماره ۴: میانگین و انحراف استاندارد رشد اجتماعی بر اساس اوقات فراغت به تنهایی

SD	X	N		
۰,۴۹۶	۳,۲۷	۹۵	کمتر از ۱ ساعت	اوقات فراغت به تنهایی
۰,۵۵۷	۳,۰۸	۸۲	بین ۱ تا ۲ ساعت	
۰,۹۱۶	۲,۹۳	۸۳	بیش از ۲ ساعت	

با توجه به میانگین گروههای مورد مقایسه در هر یک از سطوح، مشخص می شود که در همه سطوح میانگینها متفاوتند، بر همین اساس به منظور اینکه روشن شود که آیا بین رشد اجتماعی دانش آموزان بر اساس اوقات فراغتشان به تنهایی تفاوت وجود دارد یا خیر، از تحلیل واریانس یک طرفه استفاده شد که نتایج آن در ادامه ملاحظه می گردد.

جدول شماره ۵: نتایج تحلیل واریانس میانگین رشد اجتماعی بر اساس اوقات فراغت به تنهایی

SIG	F	MS	DF	SS	منابع تغییر	
۰,۰۱۳	۴,۳۹۹	۲,۱۷۲	۲	۴,۳۴۵	بین گروهی	اوقات فراغت به تنهایی
		۰,۴۹۴	۲۵۷	۱۲۶,۹۰۱	درون گروهی	
			۲۵۹	۱۳۱,۲۴۶	کل	

ملاحظه جدول فوق نشان می دهد که بین رشد اجتماعی دانش آموزان متوسطه بر اساس اوقات فراغت به تنهایی تفاوتی معنی دار وجود دارد. جهت بررسی این موضوع که این تفاوت بین کدام گروهها وجود دارد از آزمون تعقیبی شفه استفاده گردید که نتایج آن نشان داد این تفاوت بین کسانی که کمتر از یکساعت اوقات فراغت خود را به تنهایی می گذرانند با کسانی بود که بیشتر از ۲ ساعت به تنهایی سپری می کنند و چنانکه مشهود است کسانی که ساعات بیشتری از اوقات فراغت خود را به تنهایی می گذرانند مهارتهای اجتماعی پایین تری نسبت به گروه های دیگر دارند.

سؤال ۳ - آیا گذراندن اوقات فراغت با خانواده در منزل بر رشد اجتماعی دانش آموزان تأثیر دارد؟

به منظور بررسی سؤال ۳، ابتدا شاخص های آماری مورد بررسی قرار گرفت که نتایج آن در جدول زیر ارائه می گردد.

جدول ۶: میانگین و انحراف استاندارد رشد اجتماعی بر اساس اوقات فراغتشان با خانواده در منزل

SD	X	N		
۰,۶۰۲	۳,۱۳	۶۰	کمتر از ۱ ساعت	اوقات فراغت با خانواده در منزل
۰,۵۳۴	۳,۱۴	۸۲	بین ۱ تا ۲ ساعت	
۰,۷۱۲	۳,۲۱	۱۱۸	بیش از ۲ ساعت	

با توجه به میانگین گروههای مورد مقایسه در هر یک از سطوح، مشخص می شود که در همه سطوح میانگینها متفاوتند، بر همین اساس به منظور اینکه روشن شود که آیا رشد اجتماعی دانش آموزان بر اساس اوقات فراغتشان با خانواده در منزل تفاوت وجود دارد یا خیر، از تحلیل واریانس یک طرفه استفاده شد که نتایج آن در ادامه ملاحظه می گردد.

جدول شماره ۷: نتایج تحلیل واریانس میانگین رشد اجتماعی بر اساس اوقات فراغت با خانواده در منزل

SIG	F	MS	DF	SS	منابع تغییر	
۰,۰۹۶	۲,۳۶۷	۱,۱۸۷	۲	۲,۳۷۴	بین گروهی	اوقات فراغت
		۰,۵۰۱	۲۵۷	۱۲۸,۸۷۲	درون گروهی	با خانواده در
			۲۵۹	۱۳۱,۸۷۲	کل	منزل

ملاحظه جدول فوق نشان می دهد که بین رشد اجتماعی دانش آموزان متوسطه بر اساس اوقات فراغتشان با خانواده در منزل تفاوتی معنی دار وجود ندارد.

سؤال ۴- آیا چگونه گذراندن اوقات فراغت در فضای مجازی بر رشد اجتماعی دانش آموزان تأثیر دارد؟ به منظور بررسی سؤال ۴ ، ابتدا شاخص های آماری مورد بررسی قرار گرفت که نتایج آن در جدول زیر ارائه می گردد.

جدول شماره ۸ : میانگین و انحراف استاندارد رشد اجتماعی بر اساس اوقات فراغت در فضای مجازی

SD	X	N		
۰,۵۶۱	۳,۲۲	۱۲۹	کمتر از ۱ ساعت	اوقات فراغت در فضای مجازی
۰,۶۷۱	۳,۲۶	۷۴	بین ۱ تا ۲ ساعت	
۰,۸۶۷	۲,۶۴	۵۷	بیش از ۲ ساعت	

با توجه به میانگین گروههای مورد مقایسه در هر یک از سطوح، مشخص می شود که در همه عوامل میانگین ها متفاوتند، بر همین اساس به منظور اینکه روشن شود که آیا رشد اجتماعی دانش آموزان بر اساس اوقات فراغتشان در فضای مجازی تفاوت وجود دارد یا خیر، از تحلیل واریانس یک طرفه استفاده شد که نتایج آن در ادامه ملاحظه می گردد.

جدول شماره ۹ : نتایج تحلیل واریانس میانگین رشد اجتماعی بر اساس اوقات فراغت در فضای مجازی

SIG	F	MS	DF	SS	منابع تغییر	
۰,۰۰۰	۱۷,۴۶۵	۷,۸۵۲	۲	۱۵,۷۰۴	بین گروهی	اوقات فراغت
		۰,۴۵۰	۲۵۷	۱۱۵,۵۴۲	درون گروهی	در فضای
			۲۵۹	۱۳۱,۲۴۶	کل	مجازی

ملاحظه جدول شماره ۹ نشان می دهد که بین میزان استفاده از فضای مجازی تفاوت معنی دار وجود دارد و کسانی که ساعات بیشتری از فضای مجازی استفاده می کنند در مقایسه با گروه های دیگر از رشد اجتماعی کمتری برخوردارند.

سؤال ۵ - آیا چگونه گذراندن اوقات فراغت با خانواده خارج از منزل بر رشد اجتماعی دانش آموزان تأثیر دارد؟

به منظور بررسی سؤال ۵ ، ابتدا شاخص های آماری مورد بررسی قرار گرفت که نتایج آن در جدول زیر ارائه می گردد.

جدول شماره ۱۰ : میانگین و انحراف استاندارد رشد اجتماعی بر اساس اوقات فراغت با خانواده خارج از منزل

SD	X	N		
۰,۷۲۷	۳,۰۷	۱۱۰	کمتر از ۱ ساعت	اوقات فراغت با خانواده خارج از منزل
۰,۷۰۱	۳,۰۱	۹۶	بین ۱ تا ۲ ساعت	
۰,۶۵۷	۳,۳۴	۵۴	بیش از ۲ ساعت	

با توجه به میانگین گروههای مورد مقایسه در هر یک از سطوح، مشخص می شود که در همه سطوح میانگینها متفاوتند، بر همین اساس به منظور اینکه روشن شود که آیا رشد اجتماعی دانش آموزان بر اساس اوقات فراغت با خانواده خارج از منزل تفاوت وجود دارد یا خیر، از تحلیل واریانس یک طرفه استفاده شد که نتایج آن در ادامه ملاحظه می گردد.

جدول شماره ۱۱ : نتایج تحلیل واریانس میانگین رشد اجتماعی بر اساس اوقات فراغت با خانواده خارج از منزل

SIG	F	MS	DF	SS	منابع تغییر	
۰,۰۱۹	۴,۰۰	۱,۹۸۱	۲	۳,۹۶۲	بین گروهی	اوقات فراغت با خانواده خارج از منزل
		۰,۴۹۵	۲۵۷	۱۲۷,۲۸۴	درون گروهی	
			۲۵۹	۱۳۱,۲۴۶	کل	

ملاحظه جدول فوق نشان می دهد که بین رشد اجتماعی دانش آموزان متوسطه بر اساس اوقات فراغت با خانواده خارج از منزل تفاوتی معنی دار وجود دارد. برای جهت بررسی این موضوع که این تفاوت بین کدام گروهها وجود دارد از آزمون تعقیبی شفه استفاده گردید که نتایج آن نشان داد این تفاوت بین گروههایی است که اوقات فراغت خود را بین یک تا دو ساعت با خانواده در خارج از منزل می گذرانند بود و چنانکه مشاهده می گردد رشد اجتماعی کسانی که بیش از دو ساعت با خانواده در خارج از منزل می گذرانند بالاتر از گروههای دیگر است.

همان گونه که در جدول شماره یک نشان داده شده است سطح رشد اجتماعی دانش آموزان نمونه آماری بالاتر از متوسط است، بر این اساس می توان استنباط کرد که رشد اجتماعی دانش آموزان در حد مطلوب است یافته های حاصل از این بررسی نشان داد که در عین حال دانش آموزانی که ساعات کمتری را در اوقات فراغت خود به تنهایی سپری می کنند در مقایسه با افرادی که ساعات بیشتری را به تنهایی می گذرانند از رشد اجتماعی بالاتری برخوردارند، بنابراین می توان اذعان کرد که بودن در کنار افراد خانواده در اوقات فراغت می تواند در ارتقای رشد اجتماعی نقش داشته باشد، نتایج پژوهش همچنین مشخص کرد که دانش آموزانی که بیشتر از ۲ ساعت در شبانه روز وقت فراغت خود را در فضای مجازی سپری می کنند در مقایسه با گروهی که کمتر از یک ساعت وقت خود را در فضای مجازی می گذرانند از رشد اجتماعی کمتری برخوردارند، علاوه بر این گذراندن اوقات فراغت با افراد خانواده در بیرون از منزل نیز می تواند در رشد اجتماعی دانش آموزان نقش مثبت داشته باشد، بنابراین از مجموع یافته های حاصل از این بررسی بر می آید که تعامل با افراد خانواده و گذراندن اوقات فراغت با والدین و خواهران و برادران هم در منزل و هم در بیرون از منزل می تواند موجب ارتقای رشد اجتماعی فرزندان شود، علاوه بر این یافته های تحقیق نشان داد که استفاده بیشتر از فضای مجازی و نیز گذراندن اوقات فراغت به تنهایی نیز می تواند موجب کمتر شدن رشد اجتماعی در مقایسه با افرادی که زمان کمتری در اوقات فراغت تنها هستند و یا کمتر از فضای مجازی استفاده می کنند، گردد.

یافته های این تحقیق با

همسو می باشد.

ابراهیمی قربانعلی، رازقی نادر و مسلمی پطروودی رقیه (۱۳۹۰) ، اوقات فراغت و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن، نشریه جامعه شناسی کاربردی سال ۲۲ شماره ۴ صص ۹۸ - ۷۱

کیان مریم، (۱۳۹۲) مقایسه نحوه گذراندن اوقات فراغت دانش آموزان مدارس عادی و استعدادهای درخشان شهر یزد، نشریه جامعه شناسی آموزش و پرورش، شماره ۴ ، بهار و تابستان ۱۳۹۲، صص ۱۷۴ - ۱۳۹

کریمیان حسین ، (۱۳۹۲)، نیم نگاهی به اوقات فراغت، ماهنامه علمی تخصصی صدای جمهوری اسلامی ایران، سال ۱۰ شماره ۶۱، صص ۳۲ - ۲۲

شعاری نژاد، علی اکبر (۱۳۸۰). روان شناسی رشد، انتشارات پیام نور، تهران.

قائمی امیری، علی. (۱۳۸۹). نظام حیات خانواده در اسلام، تهران : انتشارات انجمن اولیا و مربیان.

عرب، سید محمد؛ ابراهیم زاده پزشکی، رضا و مروتی شریف آبادی، علی. (۱۳۹۳). طراحی مدل فراتر کیب عوامل مؤثر بر طلاق با مرور نظام مند مطالعات پیشین، مجله تخصصی اپیدمیولوژی ایران، ۱۰ (۴)، ۲۲ - ۱۰

عزیزی شمشاد (۱۳۹۰)، تأثیر آموزش خانواده بر رشد اخلاقی و اجتماعی کودکان دوره پیش دبستانی، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی ارسنجان.

ماسن، پ؛ کیگان، ج؛ هوسترن، آ؛ کانجر، ج (۱۳۹۰). رشد و شخصیت کودک. ترجمه مهشید یاسایی. تهران: نشر مرکز.

هاشمیان، احمد؛ (۱۳۸۵) اصول و مبانی روان شناسی تربیتی، تهران، تندیس، چاپ اول،

Ines Blazevic (2016) Family, Peer and school in fluence on children's soual development world
Journal of Education vol 6 No,2 pp 40 – 49

Http:// www.wje.sciedu pressocom

Hosseini zadeh Baferani Maryam (2015) the role of the family in the sociali zation of children

Mediterranean Journal of social sciences vol. 6 No, 6 December 2015 pp: 416-423